

Ганна Жаброўская

DOI: 10.32612/uw.bmz.2021.5.pp.24-29

Ганна Жаброўская

Універсітэт імя Адама Міцкевіча ў Познані (Польшча)

e-mail: zanna@amu.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2551-3753>

Песня як мастацкі тэкст на занятках па беларускай мове як замежнай

Рэзюмэ

Артыкул прысвечаны песеннаму матэрыялу як мастацкаму тэксту, за якім хаваецца велізарны дыдактычны патэнцыял і які дазваляе пазнаваць не толькі сістэму мовы, але і нормы, правілы зносін, характэрныя для дадзенай культуры, а таксама маўленчыя паводзіны ў розных жыццёвых сітуацыях. Падчас разважанняў закранаецца пытанне адносна галоўных функцый, якія выконвае мастацкі тэкст, выбару адпаведнай песні, а таксама прыкладных заданняў, на падставе якіх можна апрацаваць практыкаванні для развіцця навыкаў вуснага маўлення, аўдыявання, пісьма і інш.

Ключавыя словы: беларуская мова як замежная, мастацкі тэкст, песня, моўныя навыкі, граматычныя і лексічныя практыкаванні.

Abstract

The Song as an Artistic Text in Belarusian as a Foreign Language Classes

The article is focused on the song material as an artistic text which has a huge didactic potential and allows the students to learn not only the language system but also the norms and rules of communication characteristic for the given culture as well as the language behavior in different life situations. The discourse touches upon the main functions performed by a literary text, the choice of the appropriate song, as well as the exemplary tasks which could be used as the basis for developing the skills of speaking, listening, writing, etc.

Keywords: Belarusian as a Foreign Language, Artistic Text, Song, Language Skills, Grammatical and Lexical Exercises.

Сучасная методыка нястомна імкнецца да распрацоўкі розных падыходаў, здольных аптымізаваць аб'ём вучэбнага матэрыялу і паскорыць яго засваенне. Адным з найбольш

Песня як мастацкі тэкст на занятках па беларускай мове...

эфектыўных сродкаў па-ранейшаму лічацца друкаваныя і слыхавыя матэрыялы, у тым ліку мастацкі тэкст і песні, якім і будуць прысвечаны дадзеныя разважанні.

Мастацкая літаратура, якая адлюстроўвае культурныя традыцыі народа, выконвае шэраг функцый. Іх неабходна ўлічваць, выбіраючы матэрыял да працы на занятках па беларускай мове як замежнай. Галоўнымі з іх, на нашу думку, з'яўляюцца наступныя тры: эстэтычная, сацыяльна-камунікатыўная і пазнавальная. Кожная з гэтых функцый выконвае важную ролю, аднак, з пункту гледжання выкладання замежных моў, дзве апошнія займаюць прыярытэтнае месца.

Варта прыгадаць, што роля эстэтычнай функцыі мастацкай літаратуры заключаецца ў перажыванні чытачом пэўнай асалоды, задавальнення ад формы тэксту, яго сюжэтнай асновы, экспрэсіі і інш. Пазнавальная функцыя адкрывае межы новага, яшчэ не адкрытага свету, знаёміць і ўводзіць у культуру краіны, нормы і правілы паводзін, звычаі, абрады і г.д.

Літаратурныя помнікі (мы маем на ўвазе папулярныя і сусветна прызнаныя творы вядомых пісьменнікаў і паэтаў) садзейнічаюць з'яднанню і самавызначэнню нацыі (напрыклад, палякаў аб'ядноўвае А. Міцкевіч, І. Крашэўскі, Ч. Мілаш, В. Шымборска і інш.; беларусаў – Я. Купала, Я. Колас, М. Багдановіч, М. Танк, У. Караткевіч і інш.; рускіх – А. Пушкін, Ф. Дастаеўскі, Л. Талстой і іншыя пісьменнікі і паэты, вядомыя не толькі ў сваёй краіне, але і за мяжой). Акрамя таго, літаратурныя помнікі здольныя інтэграваць розныя нацыянальныя групы ў межах адной культуры. Такім чынам, сутнасць сацыяльна-камунікатыўнай функцыі і заключаецца ў павелічэнні згуртаванасці і адзінства той сацыяльнай групы, у якой мастацкія творы карыстаюцца папулярнасцю.

У гэтай сувязі К. Фрумкін піша: «Агульнавядомыя кнігі выконваюць функцыю міфалогіі дадзенага грамадства, а міфалогія – гэта стрыжань культуры і інтэгратар камунікацыі. Той факт, што два чалавекі, якія нічога не ведаюць адзін пра аднаго, чытаюць адну і тую ж кнігу, азначае, што яны нібыта знаходзяцца ў зносінах адзін з адным – паколькі ў іх свя-

домасці існуе агульны элемент, а менавіта ва ўзнікненні такога роду агульных для розных свядомасцей элементаў і заключаецца сама ідэя зносінаў» [Фрумкін 2008].

З гэтага вынікае, што навучэнцы, якія знаёмяцца з мастацкімі творамі беларускіх творцаў і гістарычнымі ўмовамі іх стварэння, не толькі даведваюцца пра характэрныя для эпохі падзеі, яны бліжэй пазнаюць беларускі народ і яго культуру. Гэта, на нашу думку, сведчыць пра наяўнасць у свядомасці маладых людзей агульнага элемента, агульных сімвалаў мовы, якія з'яўляюцца важнымі ўмовамі ўзаемадзеяння і паўнаважнай камунікацыі.

Адным з фактараў, якія фарміруюць гэтыя перадумовы ў сучасным глабальным свеце, з'яўляецца менавіта мастацкі тэкст – унікальны матэрыял, які паспяхова выкарыстоўваецца пры навучанні замежнай мове. Досвед настаўнікаў, назіранні, а таксама навуковыя даследаванні падкрэсліваюць наяўнасць велізарнага гэтадыдактычнага патэнцыялу, змешчанага ў мастацкім тэксце. Правільна адабраны мастацкі тэкст дазваляе пазнаваць не толькі сістэму мовы, але і нормы, правілы зносінаў, характэрныя для дадзенай культуры, а таксама маўленчыя паводзіны ў розных жыццёвых сітуацыях. Пры сістэматычнай працы над мастацкім тэкстам навучэнцы лягчэй успрымаюць аўтэнтычны тэкст і ствараюць уласныя выказванні. Акрамя таго, дзякуючы мастацкаму тэксту, моўнае асяроддзе на занятках па беларускай мове становіцца натуральным і прыязным.

Стварыць яшчэ больш свабодную абстаноўку на занятках дазваляе спалучэнне мастацкага тэксту з музыкай, якая з'яўляецца неад'емнай часткай нашага жыцця. Музыка – гэта частка культуры кожнага народа, а значыць у ёй адлюстраваны яго побыт, традыцыі, каштоўнасці, светапогляд і інш. Спевы на ўроку – гэта магутны дыдактычны сродак, які арганізуе, аб'ядноўвае навучэнцаў і выходзіць іх пачуцці.

Музыка свабодна інтэрпрэтуецца, пакідае след у культурнай свядомасці, узбуджае крэатыўнасць і выклікае індывідуальныя моўныя рэакцыі. Яна пранікае ў глыбіню чалавечай свядомасці і стымулюе, матывуе навучанне.

Ганна Жаброўская

Станоўчыя эмоцыі, выкліканыя асобнымі кампанентамі дыдактычнага працэсу, уздзейнічаюць на матывацыйную сферу навучэнца, якая, у сваю чаргу, звязана з механізмам утрымання ўвагі на тым ці іншым аспекце мовы. Дзякуючы музыцы, якая закранае эмацыйна-пачуццёвую сферу навучэнца, вучань выступае ў ролі не пасіўнага слухача і назіральніка, а непасрэднага, актыўнага ўдзельніка навучальнага працэсу.

Музыка – гэта таксама скарбніца нацыянальнай культуры. Большасць песняў заключае ў сабе істотныя элементы культуры дадзенай мовы. Так, напрыклад, у беларускіх народных песнях (напрыклад, *Ой, рэчанька, рэчанька; Купалінка; Туман ярам, ярам-даліною; А ў полі вярба; Ой, сівы конь бяжыць; Там, каля млына; Ежаў Ясь на кані; Ой, ляцелі гусі з броду; Прымакі; Чаму ж мне не пець; Шэрая лашадачка; Шумяць вербы каля грэблі; Чэраз рэчаньку, чэраз быструю; Касіў Ясь канюшыну* і шмат іншых) заключаны сімвалы беларускага свету, прыроды, светаадчування, адлюстравана бытавое жыццё беларускага народа і яго мінулае.

Эпохі і гістарычныя моманты прасочваюцца ў такіх песнях, як: *Было у салдата два полі* (словы А. Вярцінскага, музыка Э. Ханка); вакальны цыкл *Партызанскія балоды* (музыка Л. М. Абеліевіча; словы У. Дубоўкі, М. Танка і іншых беларускіх паэтаў); *Армейская сям'я, Салдацкая восень* (словы С. Макея). У ваенна-патрыятычных песнях часоў Вялікай Айчыннай вайны, як і пасляваеннага перыяду адлюстроўваюцца не толькі ваенныя часы, але і адданасць, самаахвярнасць беларусаў у барацьбе за вызваленне і мірнае жыццё.

Разважаючы пра беларускія песні, якія адлюстроўваюць асаблівасці беларускай душы, неабходна прыгадаць вакальна-інструментальны ансамбль «Песняры» пад кіраўніцтвам У. Мулявіна (створаны ў Мінску ў 1969 годзе). Ён вядомы шырокай аўдыторыі слухачоў па песнях *Малітва* (словы Я. Купалы, музыка А. Моўчана), *Ты мне вясною прыснілася* (словы М. Шушкевіча, музыка Ю. Семянкі), *Алеся* (словы А. Куляшова, музыка І. Лучанка), *Бывайце здаровы* (словы А. Русака, музыка І. Лобана), якія не раз гучалі ў выкананні іншых артыстаў і інш. У 1974 годзе быў створаны ансамбль «Сябры» – яшчэ адзін вядомы музыч-

ны калектыў, які праславіўся такімі песнямі, як: *Вы шуміце, шуміце* (словы Н. Гілевіча, музыка Э. Ханка), *Крынічанька* (словы М. Геца, музыка А. Елісеенкі), *Гуляць дык гуляць* (словы У. Някляева, музыка В. Іванова), *Полька беларуская* (словы Л. Дранько-Майсюка, музыка І. Лучанка), *Каханая* (словы Л. Пранчака, музыка В. Іванова) ці *Шлях да Беларусі* (словы Н. Гілевіча, музыка М. Сацурі) і інш.

Існуе шмат сучасных музычных калектываў, творчасць якіх закранае праблемы рэчаіснасці (напрыклад, «J:морс» – беларускі поп-рок гурт, адзін з найбольш вядомых поп-рок гуртоў Беларусі і такія песні, як *Крылы ці Мы дыхаем зноў*). Нельга не ўгадаць пра беларускі рок-гурт «Nizkiz», створаны ў 2008 годзе ў Магілёве з іх песнямі *Небяспечна, Цемра, Правілы*, а таксама добра вядомы гурт «Naviband» і песні *Гісторыя майго жыцця, Іншымі, Бяжы, Вольныя сны* і іншыя. Песня, на што мы ўжо звярнулі ўвагу раней, раскрывае жыццё народа, яго душу, пачуцці, думкі і імкненні, рэалізуючы тым самым кагнітыўную (пазнавальную) функцыю музычных твораў.

Безумоўнай перавагай музыкі з'яўляецца яе ўніверсальнае выкарыстанне ў дыдактыцы. Звяртацца да музыкі можна на любым узроўні навучання, на розных этапах заняткаў, а таксама пры навучанні ўсіх відаў маўленчай дзейнасці. Такім чынам, песня на ўроку можа выступаць у якасці:

- моўнай размінкі – песня дапамагае пераадолець моўны бар'ер;
- дамінанты ўрокаў – песня можа выступаць як ілюстрацыя лексічных, граматычных, сінтаксічных, камунікатыўных узораў;
- так званай «фізкультхвілінкі», асабліва ў выпадку, калі вучні выконваюць заданне, якое патрабуе напружанага мыслення;
- прыемнага падвядзення вынікаў урока – пасля заняткаў у вучняў застануцца прыемныя адчуванні і ўзнёслы настрой, што ў далейшым можа паўплываць на станоўчы падыход да самога прадмета беларускай мовы як замежнай мовы;
- асноўнай тэмы ўрока (напрыклад, знаём-

Песня як мастацкі тэкст на занятках па беларускай мове...

ства з творчасцю аўтара песні ці кампазітара, знаёмства з лексічным матэрыялам, граматычнымі канструкцыямі і г.д.), паколькі ў правільна выбранай песні знойдзем як розныя моўныя аспекты, так і культурныя элементы краіны, мову якой мы вывучаем.

Песню як аўтэнтычны матэрыял, што заключае ў сабе пэўныя рэаліі і звесткі пра культуру, гісторыю і лад жыцця дадзенай краіны, а таксама шырокі спектр фанетычных, марфалагічных, сінтаксічных і фразеалагічных асаблівасцяў, характэрных для замежнай мовы, можна выкарыстоўваць на занятках як асноўны фактар фарміравання ўсіх неабходных для авалодання мовай навыкаў (фанетычных, граматычных, лексічных), а таксама развіцця фанематычнага і інтанацыйнага маўленчага слыху навучэнцаў. Такім чынам, «Тэкст песні ў сукупнасці з акампанементам уяўляе з сябе каштоўны ў метадычным плане і культурна-лінгвістычны феномен, які дае шырокія магчымасці для працы з ім» [Кочеткова, Данова 2012: 68-69].

Музыка і песня, бяспрэчна, станоўча ўплываюць на глотадыдактычны працэс. Аднак неабходна памятаць, што выкарыстанне музычных твораў, таксама як і любое дыдактычнае дзеянне, можа выклікаць некаторыя цяжкасці, што здольна прывесці да адмоўных вынікаў. Цяжкасці гэтыя ўзнікаюць у тым выпадку, калі сюжэт, музыка песні не прыцягвае навучэнцаў; калі заданні, прапанаваныя вучням, падаюцца занадта цяжкімі або занадта лёгкімі, манатоннымі і аднастайнымі. Таму настаўнік, рыхтуючы заняткі з выкарыстаннем песні, абавязаны старанна прадумаць не толькі тое, якую песню выкарыстаць, але і якім чынам пабудаваць заняткі, каб атрымаліся яны і цікавымі, і эфектыўнымі.

Настаўнік, для таго каб правільна адбраць песенны матэрыял, павінен валодаць элементарнымі ведамі адносна музычнага твора. Такім чынам, песня павінна:

- матываваць і даваць задавальненне;
- падабацца вучням, а таксама адпавядаць узросту і ўзроўню падрыхтаванасці групы;
- мець адпаведны рытм (занадта павольны – песня здасца сумнай і непрыватнай, а занад-

та хуткі можа ўскладніць ўспрыманне на слых тэксту песні);

- па меры магчымасці ідэальна падыходзіць для арганізацыі і падрыхтоўкі практыкаванняў.

Неабходна памятаць таксама і пра тое, што песня не павінна быць доўгай, а яе выкананне павінен мець выразнае і правільнае вымаўленне.

Выбар музычнага твора – гэта толькі першы крок, за якім ідзе чарговы – выкарыстанне музыкі і песні як эфектыўнага сродку навучання замежнай мове (у нашым выпадку беларускай). Гэта, у сваю чаргу, патрабуе ад настаўніка ведаў і ўжывання асноўных прынцыпаў увядзення музыкі і песні ў глотадыдактычны працэс.

Перш чым прадставіць песню навучэнцам, неабходна апаніць патэнцыйную дыдактычную каштоўнасць дадзенага твора і адказаць на наступныя пытанні:

- ці ёсць у тэксце песні структуры, якія могуць паслужыць прыкладам будовы сказаў;
- ці адпавядае тэма песні праграме навучання, якая рэалізуецца ў дадзены момант;
- ці заахвочвае змест песні да дыскусіі;
- ці змогуць вучні запомніць мелодыю і праспяваць дадзеную песню;
- наколькі папулярная падрыхтаваная намі песня.

Выкарыстанне музыкі і песні на занятках замежнай мовы патрабуе ад настаўніка не толькі канкрэтных метадычных ведаў, але і творчых здольнасцяў, якія дазваляюць распрацаваць цікавыя і каштоўныя фанетычныя, лексічныя, граматычныя і камунікатыўныя практыкаванні ў залежнасці ад віду маўленчай дзейнасці.

Мастацкі тэкст песні можа быць паспяхова выкарыстаны ў якасці артыкуляцыйнай гімнастыкі (асабліва на пачатковым этапе навучання). Практыка паказвае, што навучэнцы неохвотна імітуюць артыкуляцыю за настаўнікам / выкладчыкам. Відавочны таксама элемент сарамлівасці, боязі няправільнага вымаўлення, быць высмеяным і г.д. Песенны тэкст будзе прыдатным дыдактычным матэрыялам, таму

Ганна Жаброўская

што на яго падставе можна практыкавацца ў вымаўленні гукаў, складоў і асобных слоў. Для развіцця гэтых навыкаў можна ўключыць вучням незнаёмы запіс і папрасіць вызначыць, які гук / гукі сустракаецца / сустракаюцца ў ім часцей за ўсё.

З мэтай развіцця ўспрымання маўлення на слых паспехам карыстаюцца такія практыкаванні, як: запіс прапушчаных у тэксце слоў ці таго, што вучні зразумелі; аднаўленне паслядоўнасці радкоў (абзацаў); падбор рыфмы; выпраўленне памылак¹.

Для развіцця навыкаў / уменняў вуснага маўлення на падставе песні можна вобразна паказаць, разыграць дыялогі; скласці міні-выказванне; коратка перадаць змест песні; прыдумаць уласную назву песні; скласці міні-дыялогі (на падставе фраз з тэксту); правесці ролевыя гульні; правесці дыскусію на тэму песні, яе персанажаў і дзеяння.

З пісьмовых заданняў да песні можна вылучыць наступныя: складанне дыялогаў / маналагічных міні-выказванняў, гісторыі да тэмы песні; напісанне ліста спеваку-выканаўцу, працягу песні, рэцэнзіі і г.д.

Тэкст песні можна выкарыстоўваць таксама для падрыхтоўкі граматычных і лексічных практыкаванняў, напрыклад: змяненне дзеясловаў па часах; змяненне асабовых займеннікаў або запаўненне пропускаў займеннікам ці іншай часцінай мовы; змяненне прыметнікаў па родах, ліках, склонах або падбор сінонімаў / антонімаў; пошук цяжкіх слоў, выразаў і іх дэфініцый; выбар ключавых слоў; замена некаторых частак песні; перадача сваімі словамі радаснага настрою замест сумнага ці наадварот; замена слоў гутарковай / дыялектнай мовы іх эквівалентамі беларускай літаратурнай мовы і інш.

Безумоўна, усё залежыць ад мэты заняткаў, этапу навучання і ўзроўню ведаў навучэнцаў. Так, на пачатковым этапе навучання варта выбіраць тэксты з простымі граматычнымі

канструкцыямі. Напрыклад, у песні «Касіў Ясь канюшыну» дамінуюць дзеясловы прошлага часу мужчынскага і жаночага роду: *касіў, паглядаў, жала, паглядала* і інш. З дапамогай песні можна ўвесці гэту форму або замацаваць яе ці ўвогуле часы дзеяслова (напрыклад, у словах песні замяняючы дзеясловы прошлага часу цяперашнім ці будучым: *касіць Ясь канюшыну, паглядае на дзяўчыну; а дзяўчына жыта жне, ды на Яся паглядае ці будзе касіць Ясь канюшыну, будзе паглядаць на дзяўчыну; а дзяўчына будзе жаць, ды на Яся будзе паглядаць*.

Варта заўважыць таксама і тое, што практыкаванні магчымыя як з песнямі, так і з музыкай. Можна, напрыклад, апісаць музыку (карыстаючыся прыметнікамі, дзеясловамі); апісаць адчуванні, выкліканыя музыкай; акрэсліць музычныя інструменты; абмеркаваць музыку; напісаць гісторыю, аповед, вершы, якія можна пакласці на гэтую музыку і г.д.

З пункту гледжання метадыкі выкладання замежных моў выкарыстанне песеннага матэрыялу мае шэраг станоўчых характарыстык. Адною з яго уласцівасцяў з'яўляецца аўтэнтычнасць тэксту, універсальнасць і разнастайнасць выкарыстання ў навучальных мэтах. Неабходна памятаць, што музыка, песня – гэта не толькі дадатковыя, цікавыя магчымасці ў выкладанні беларускай мовы як замежнай, гэта не толькі аб'ект вывучэння жывой гаворкі, душы народа, яго гісторыі, побыту, культуры, традыцый, паняццяў і нораваў. Музыка, песня – гэта спосаб, інструмент уздзеяння на навучэнцаў (эстэтычнае выхаванне, захапленне мовай і культурай, лепшы асабісты кантакт з групай і з настаўнікам). Несумненна, нельга вывучыць мову, выкарыстоўваючы на занятках толькі песні, але ў якасці дадатковага глотадыха матэрыялу ім, на нашу думку, канкурэнцыю знайсці складана.

Літаратура

Барысенка В., 2018, Песня як тэкст для аўдыявання на занятках па беларускай мове як замежнай, “Беларуская мова як замежная”, № 2, с. 37-43 [Barysenka V., 2018, *Pesnâ âk tэкst dlâ aўdyâvannâ na zanâtkah pa belaruskaj move âkzamežnaj*, “Belaruskaâ mova âk zamežnaâ”, № 2, s. 37-43].

Кочеткава В.А., Данова В.Н., 2012, Работа с музыкаль-

¹ Глотадыхацкі патэнцыял беларускай народнай і аўтарскай песні разглядае ў сваім артыкуле Песня як тэкст для аўдыявання на занятках па беларускай мове як замежнай Вольга Барысенка [2018]. Аўтар публікацыі падае перадтэкставыя і паслятэкставыя заданні, якія паспяхова можна выкарыстаць на занятках па беларускай мове.

Песня як мастацкі тэкст на занятках па беларускай мове...

ным материалом как способ активизации речевой деятельности на уроке немецкого языка, [у:] Вестник Оренбургского государственного педагогического университета, Электронный научный журнал, № 1, с. 67-73, http://vestospu.ru/archive/2012/stat/koch_danova_2012_1.pdf [доступ 25.07.2021] [Kočetkovav.A., Danova V.N., 2012, Rabota smuzykal'nym materialom kak sposob aktivizacii rečevoj deâtel'nosti na uroke nemeckogo âzyka, [u:] «Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta, Elektronnyj naučnyj žurnal», № 1, s. 67-73].

Тер-Минасова С. Г., 2000, Язык и межкультурная коммуникация, Москва [Ter-Minasova S. G., 2000, Âzyk i mežkul'turnaâ kommunikaciâ, Moskva].

Фрумкин К., 2008, Кризис российской художественной литературы с точки зрения социальных функций, «Критика», <http://www.pereplet.ru/text/frumkin10apr08.html> [доступ 25.07.2021] [Frumkin K., 2008, Krizis rossijskoj hudožestvennoj literatury s točki zreniâ social'nyh funkcij, «Kritika»].